

URUSH MOTIVI VA YO'QOTILGAN AVLOD FOJIASI

Ro'zimurodova Norbibi Chorixo'jayevna,
TerDU erkin tatqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada urush davrining ayrim masalalari tahlil qilingan. Urushning salbiy oqibatlarini qalamga olingan.

Kalit so'z: *Urush, poetic she'riy tahlil, maqola*

Annotation. This article analyzes some issues of the war period. The negative consequences of the war are noted

Key word: *war, poetic analysis, article*

Urush- dunyo adabiyoti san'atining asrlar davomidagi yetakchi mavzularidan biri sanaladi. Xalq og'zaki ijodining namunalariga, ayniqsa, yirik eposlariga ("Go'ro'g'li", "Alpomish", "Manas", "Igori jangnomasi", "Kalevala" kabi) turli xalqlar, turli davrlar bilan bog'liq urush hodisotlari talqini yetakchilik qiladi. Jahon adabiyotshunosligida bu mavzudagi asarlar aksariyat hollarda "Harbiy adabiyot" degan atama bilan yuritiladi. Nemis tilida chop etilgan adabiyotshunoslik terminlari lug'atida bu atama "Harbiy adabiyot- asosiy voqealari va mazui urush bo'lgan adabiyasarlardir", deya ta'rif beriladi. Rus adabiyotshunosi O.Poxalnikov "Harbiy adabiyot" termini na xorijiy, na rus manbaloarida aniq-tiniq ta'riflanmaganligini ta'kidlaydi. Tatqiqotchining yozilishicha, "Adabiyotshunoslik taerminlari lug'ati" da atama faqat ikkinchi jahon urushiga bog'liq holda ta'riflangan.

Urush mavzusidagi asar qahramonlari G'arb adabiyotida "Yo'qotilgan avlod" deb atalgan. XX asr g'arb adabiyotida "Yo'qotilgan avlod" mavzusini eng ko'p va ta'sirli yoritgan nemis yozuvchisi Erix Mariya Remarkdir. Yozuvchi maktabni bitirish arafasida urushga ketgan va ellik kun jang maydonida bo'lib qaytgan. Remarkni dunyoga mashhur qilgan ilk "G'arbiy frontda o'zgarish yo'q" romanida dastlab, "Esizgina yoshligim" sarlavhasi bilan tarjima qilinib, chop ettiriladi.

1928-yilda "Fossishe saytung" deya nomlangan nemis gazetasining nusxalar soni keskin tarzda ko'tarila boshlaydi. Buning sababi o'sha gazeta saxifalarida xali mashhur bo'lib ulgurmagan yozuvchi –Remarkning "g'arbiy frontda o'zgarish yo'q" romani chop etila boshlangan edi. Nemis xalqi o'zlari kabi o'spirinlarga o'q uzishga majbur bo'lgan "Yo'qotilgan avlod fojiasi real tasvirlangan ushbu asarni berilib mutolaa qiladilar. Asrda urush va urush orti voqealari ro'y-rost tasvirlangan. Millionlab kishilar, ayniqsa, hali hayotga to'ymagan yosh yigitlar bekordan-bekorga qurbon bo'lib, o'lib, mayib-majruh bo'lib ketyapti-yu, gazeta saxifalarida esa hamon "G'arbiy frontda o'zgarish yo'q" kabiligidagi xabarlar qayd etilmoqda. "Yozuvchi asarda shunday masalalarni o'rta tashlaydi: Millionlab kishilar qon kechib, kon to'kishsa-yu, nahotki hech qanaqa o'zgarish bo'lmasa?".

Remark urush mavzusidagi "G'arbiy frontda o'zgarish yo'q" nomli ilkromanining epikrafida mazkur asari bilan bog'liq asl badiiy –g'oyaviy xususiyatni ifodalab shunday yozgan: "Bu kitob aybnoma ham, avfnoma ham emas. Bu shunchaki urush dastidan juvonmarg bo'lgan aclod haqidagi, garchi zamarak o'qidan omon qolsa-da, shu urushning qurboniga aylangan to'g'risidagi ko'ngil izhoridir".

"Yo'qotilgan avlod" vakillari termin sifatida birinchi jahon urushidan keyin paydo bo'ldi. Ba'zi manbalarda bu termini ilk bor amerikalik yozuvchi E. Hemingwayning asarida qo'llanganligi aytiladi. Yozuvchining "Quyosh baribir chiqaveradi" romani qahramonlari hayotda turli narsalardan yupanch, izlaydi. Mazkur romanga Gertruda Stayning "Sizlarning barchangiz yo'qotilgan avlodsiz" degan jumllarini epigraf sifatida tanlaydi va shundan so'nag bu atama adabiy termin sifatida qo'llanila boshlaydi.

O'zbek xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyoti namunalariga urush mavzusi "Quyosh qoraymas" (Oybek), "Shinelli yillar" (Shuhrat), "Asror boo" (A.Qahho), "Er boshiga ish tushsa..." (O.Yoqubov), "Ufq" (S.Ahmad), "Davr mening taqdirimda" (A.Muxtor), "Ikki eshik orasi..." "Tushda kechgan umrlar", Urushning so'nggi qurboni" (O'.Hoshimov), "Hazrati inson" (R.Fayziy), "Urush odamlari" (N.Eshonqul), "Azizam, tabassum qil", "Urushning birinchi kuni", "Urush tugasa, ayting, qaytib kelaman" (Q.Norqobil), "Urushning davomi", "O'limning rangi", "Daryo ortidagi yig'I" (N.Jaloliddin), "Afg'on to'la fig'onim"(Abdug'afur Iskandar) kabi nasriy asarlarda hamda she'riyatda, ayniqsa, G'.G'ulom va Zulfiya ijodida insoniyat boshiga solgan butun daxshat va ofatlari bilan namoyon bo'ladi. Albatta, bu asarlar orasida G'oyaviy-badiiy saviyasi birmuncha sayozlari ham, badiiy barkamol namunalari ham mavjud.

Urush mavzusidagi tatqiqot olib borgan professor U.O'ljaboyev qayd etishicha, "Urush manzaralari tasviri, bu davrda yashagan kishilarning ruhiy olamni, hissiyotini badiiy tadqiq etishda bevosita urush davrida yashab ijod qilgan adiblarnikidan Jahon urushi boshlanishiga ijod olamiga endigina qadam qo'ya boshlagan yoxud bolaligi urush davrida to'g'ri kelgan adiblar tayanadigan estetik tamoyillar tmomila farq qiladi". Bundan Farqlar, avvalo, estetik tamoyillar dushmanni o'ta ojiz ko'rsatib, mahalliy jangchilar ustunligini, nuqul g'alabaga erishaverish, kompartyaning gegemonligiga haddan osha urg'u berish kabi talqinlarga ko'rinadi. Iste'dodli yozuvchilar yaratmalarida esa, eng avvalo, urush olovining markazida, oldingi saflarda jon olib jon bergan oddiy askarlar ruhiyatini, beqiyos qahramonliklarini ko'rsatish yetakchilik qiladi.

XXI asr o'zbek adabiyotida urush mavzusida ijod qilayotgan bir qator yozuvchilar kozga tashlansa-da, she'riyatida bu mavzuga deyarli murojaat qilinmay qo'yilgan edi. Bu borada Salim Ashurning urush mavzusidagi she'rlari jamlangan

“Buyuk-75” kitobi adabiyot ixlosmandlari uchun yangilik bo’ldi. Mazkur kitobda jamlangan she’rlar XX asrda ommalashgan urush mavzusidagi va urush orti manzaralari haqida bo’lsa ham, tasvir va ifoda uslubida keskin yangilanishlar uchraydi. “Buyuk-75” ni qo’lga olib varaqlar ekanmiz, yo’qotilgan avlod vakillarining yangi qiyofalariga duch kelamiz.

Yoshini kattaroq aytadi doim,
O’smirlar yuragi bunchalar yirik.
G’arb yoqni ko’rsatar:”U yerda jonim...”
Yulduzi uchganlar-yulduzdek tirik...

Vatanparvarlik ruhida ulg’aygan, ona tuprog’ida ko’z tikkan dushmanlarga buyk nafrat tuyg’usi bo’lgan o’zbekning yolg’onlari hali askarlar yoshida to’lmasdanoq urush alangasida o’zini otishga shoshardi. Vatan uchun urushga ketib, dushmanlar bilan olishishni o’zini yigitlik burchi, sha’ni deb bilgan bu go’daklar hali o’smir chog’idayoq yoshlik sururini unutib bo’lgan. Balki otasi va akalari ham allaqachon urushni olovini o’z bag’rida yutib ketganlar. Vatan uchun jonini tikkan, yoshligini yo’qotgan bu avlod o’zbekning yo’qotilgan, erta uchgan yulduzlari edi.

...teskari oqadi jarayon...
Jangda kiramiz tikka,
Suyaklar – qin, qinarda o’q bor.
Yurak yarador.
Yarador jon.
Yaradoor jahon.
Xandakda yetibdi yarador askarlar,
Yarador xandakda.
Zulmat masul safni bosar...
Miltiqlar-yarador,
Yarador o’qlar
Yarador askarlarni teshib o’tmoqda.

“Yarador xandaklar” sarlavhasi ushbu modern yo’nalishida bitilgan she’rdagi tasvirlar askar tilidan ifodalanmoqda. Go’yoki urushda bo’lib qaytgan lirik qahramonning ko’z oldida bu daxshatli manzaralar tartibsiz shoirning ulug’ vatan urushida yarador bo’lib qaytgan amakisi Xamdam Ashurov xotirasiga bag’ishlanadi Shoir amakisidan eshitgan urush tafsilotlarini o’sha askar tilidan ifoda qilayotganligi seziladi.

Shir ko’chim va tashbehlardan mohirona foydalanadi. Yarador yurak, jon suyakko’chimning sinexdoha turi asosida askarlar holatini tasvirleydi. O’q terib yarador yoki nobud bo’lib, jonlarini, yoshliklarini qurbon qilayotgan yigitlar hammasi bir nom bilan askar deya ataladi. Shoir esa bularning har biri yashashga to’la haqli bir

yurak, bir jon. She'rdagi "Suyaklar- qin, qinlarda o'q bor" jumlasida ko'chimdan tashqari tashbeh san'atini ham uchratamiz. Lirik qahramon "Suyaklar – qin" deya tasvirlar ekan, u yerdan askarlarning hammasi borgan sari o'qlar qadaladigan qinlarga yevrilishini nazarda tutadi. Urushdan tirik qaytgan. Askarlar bo'lgan ammo, o'q tegmay, betalofot qaytmay askarlar bo'lmagan. Hattoki jahon- butun olam yarador, ona zamin yarador.

Haliyam handakda yetibmiz,
Ne, barmoqlaringiz qani,
Jon talvasasida qotibmiz,
Keling, barmoqlaringizni
Payxon bo'lgan tokzor o'rniga ekamiz,
Tiriklikdan so'ng olib borishingiz kerak ularni onangizga
Ketmonni qanday tutasiz.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Sachwörterbuch der Literatur. – Stuttgart : Kröner, 1989. – XI. P.467.
2. Похаленков О. Мотивные комплексы и повествовательные стратегии романов «потерянного поколения» в контексте военной прозы XX века // дисс...докт.филол.наук. – Смоленск, 2019.
3. Словарь литературоведческих терминов / под ред. С.П. Белокуровой. – СПб.: Паритет, 2006.
4. Ремарк Э.М. Эсизгина, ёшлигим. Роман. – Т.:2004, 5-бет.
5. Ўлжабоев У. Бадий тасвирнинг ҳаққонийлиги. "Зиё" нашриёти, Гулистон-2008, 10-бет.
6. Ашур С. Буюк – 75. – Тошкент. "PRAVO-PRESS", 2020. 35-бет
7. Ашур С. Буюк – 75. – Тошкент. "PRAVO-PRESS", 2020. 12-13-бет